

Prof. ucz., dr hab. Małgorzata Adamik-Szysiak
Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach
Wydział Politologii i Dziennikarstwa
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Bernardyny Zemły
**„Kryzys migracyjny i jego konteksty w wybranych polskich tygodnikach opinii
w latach 2015-2018”**,
napisanej na Wydziale Nauk Społecznych
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
pod kierunkiem prof. dra hab. Mariusza Kolczyńskiego

Przedłożona praca podlega ocenie zgodnie z wymogami określonymi w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.) w odniesieniu do oryginalności rozwiązania problemu naukowego, wykazanej w rozprawie ogólnej wiedzy teoretycznej Autorki w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Podjęty w pracy doktorskiej temat jest nie tylko aktualny, ale przede wszystkim istotny i wypełniający zauważalną lukę w dyscyplinie nauki o polityce i administracji w zakresie pogłębionych rozważań i analiz nad sposobami konstruowania obrazów rzeczywistości medialnej dotyczących kwestii migracji ludności na łamach wiodących polskich tygodników opinii. Trudno nie zgodzić się z Autorką, która uzasadniając wybór tematu pracy podkreśla, iż „badanie sposobu konstruowania rzeczywistości medialnej odnoszącej się do kryzysu migracyjnego i jego kontekstów ma doniosłe znaczenie, i wydaje się kluczem do zrozumienia społecznego odbioru związanych z nim problemów, a co za tym idzie do zrozumienia mechanizmów budowania i utrwalania postaw, a w konsekwencji

kształtowania polityki państwa w szeroko rozumianych relacjach: My – Oni” (s. 10) oraz, że „Media odgrywają rolę informacyjnego łącznika między instytucjami politycznymi a obywatelami, niejednokrotnie stanowią dla części obywateli jedyne źródło informacji, wobec czego ponoszą odpowiedzialność za jakość dyskursu politycznego dominującego w danym społeczeństwie” (s. 18). Tym samym temat i zaproponowany przez mgr Bernardynę Zemłę sposób jego ujęcia uważam za ważny poznawczo, społecznie.

Autorka wykazuje się w pracy erudycją, wiedzą teoretyczną z zakresu badanego obszaru. W rozprawie podejmuje udaną próbę poszukiwania nowych perspektyw omawianych zjawisk, z powodzeniem podejmuje się ich interpretacji, formułuje interesujące wnioski i konstatacje, wskazując przy tym mnogość rodzących się pytań i kierunków dalszych badań.

Dysertacja liczy 513 stron, składa się z dziewięciu rozdziałów, opatrzonych wstępem, zakończeniem oraz wykazem bibliografii. Praca wzbogacona została również czytelnym materiałem ilustracyjnym w postaci licznych zdjęć (głównie okładek tygodników), rysunków (starannie opracowanych wykresów obrazujących wyniki badań empirycznych) i tabel. Przyjęta przez mgr Bernardynę Zemłę konstrukcja pracy pod względem formalnym i merytorycznym jest poprawna. Podział treści jest logiczny, służy realizacji zadania badawczego. Tytuły poszczególnych rozdziałów odpowiadają ich zawartości. Jedyna uwaga dotyczy „technicznego” podziału części teoretycznej pracy, bowiem rozdziały od pierwszego do trzeciego, w mojej opinii z powodzeniem można połączyć w jeden spójny rozdział. Docenić należy wyartykułowanie przez Autorkę części metodologicznej pracy (rozdział czwarty) poprzedzającej prezentowane wyniki badań empirycznych. Drobiazgowo wręcz opracowana jest część empiryczna pracy, w tym cztery symetryczne rozdziały, w których mgr Bernardyna Zemła przedstawia wyniki badań z poszczególnych okresów badawczych (lata 2015-2018) oraz niezwykle wartościowe wyodrębnione w pracy podsumowanie tychże badań, zawierające wnioski płynące z wiodących ustaleń badawczych i osiągniętych rezultatów autorskich badań.

Praca ma charakter interdyscyplinarny. Wśród wykorzystanej literatury polskojęzycznej i anglojęzycznej nie zabrakło głównych, w tym najnowszych publikacji z zakresu poruszanej przez Autorkę problematyki a także aktualnych raportów, zawierających dane statystyczne. Ważnym dla Autorki źródłem były również publikacje prasowe, w tym dotyczące islamu i społeczności muzułmańskiej. Bibliografia została podzielona na: wydawnictwa zwarte, artykuły i rozdziały, źródła internetowe. Szkoda, że w wykazie źródeł Autorka zrezygnowała z wyliczenia licznie cytowanych w pracy materiałów opublikowanych

na łamach analizowanych tytułów prasowych. Cytowane fragmenty artykułów prasowych w częściach empirycznych pracy, choć niekiedy w nadmiernej ilości (zajmujące nawet kilka kolejnych stron w pracy, np. s. 137-139), mogą służyć jako źródło dla badaczy. W całej rozprawie mgr Bernardyna Zemła często i trafnie przywołuje wymienione w Bibliografii źródła.

We wstępie, mgr Bernardyna Zemła poza wprowadzeniem do tematu refleksji naukowych, określa cel pracy, główne pytanie badawcze i hipotezę badawczą oraz osiem hipotez szczegółowych, uzasadnia wybór zastosowanej metodologii i przyjętej cezurę czasowej badań. Odnosząc się do zawartości rozdziałów pracy Autorka podkreśla kolejne pytania szczegółowe, na które udaną próbę odpowiedzi podjęła w poszczególnych częściach rozprawy.

Deklarowany w pracy cel badawczy, jakim była „analiza porównawcza sposobów konstruowania obrazu kryzysu migracyjnego i jego aspektów w wybranych polskich tygodnikach opinii w okresie od stycznia 2015 do końca roku 2018” (s. 11) został zrealizowany. W rozprawie Autorka sformułowała główne pytanie badawcze: „W jaki sposób wybrane polskie tygodniki opiniotwórcze konstruowały obraz kryzysu migracyjnego i jego kontekstów” (s. 11, s. 68), postawiła hipotezę główną: „W odniesieniu do kryzysu migracyjnego i jego kontekstów w latach 2015-2018 badane tygodniki konstruowały dwie różne, oparte na odmiennych systemach wartości rzeczywistości medialne” (s. 11 i s. 68) oraz osiem hipotez szczegółowych:

„1. Kryzys migracyjny został w Polsce potraktowany instrumentalnie i wykorzystany w walce o władzę w wyborach parlamentarnych 2015 roku, a rzeczywistość medialna konstruowana na łamach badanych tygodników była odzwierciedleniem tej walki z wyraźnym określeniem asocjacji politycznych poszczególnych redakcji.

2. Tygodniki odmiennie przedstawiały przyczyny kryzysu migracyjnego. *Polityka* i *Newsweek* przedstawiały je jako wynik ciężkiej, zagrażającej podstawom bytu sytuacji uciekinierów spowodowanej biedą, prześladowaniem i konfliktami na Bliskim Wschodzie i w Afryce, często będącymi pokłosiem militarnych interwencji Stanów Zjednoczonych i państw członkowskich NATO, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* przedstawiały kryzys migracyjny w kategoriach zderzenia cywilizacji i akcentowały zagrożenie tożsamości europejskiej w konfrontacji ze światem islamu.

3. Tygodniki odmiennie przedstawiały skutki kryzysu migracyjnego. *Polityka* i *Newsweek* akcentowały osłabienie integracji i wzajemnego zaufania państw w ramach Unii Europejskiej oraz ryzyko rozwoju i wzmocnienia europejskich nacjonalizmów i tendencji

autorytarnych, podczas gdy *Sieci* i *Do Rzeczy* przedstawiały skutki kryzysu w kategoriach zagrożenia cywilizacyjnego Europy rozumianego jako ekspansja obcego kulturowo islamu.

4. *Polityka* i *Newsweek* opowiadały się za przyjmowaniem uchodźców i imigrantów, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* wyrażały przeciwko temu sprzeciw.

5. *Polityka* i *Newsweek* konstruowały wizerunek uchodźców i imigrantów jako ofiar niesprzyjającej sytuacji polityczno-gospodarczej, którym winni jesteśmy ochronę i pomoc, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* przedstawiały uchodźców i imigrantów jako społeczność podejrzaną stanowiącą zagrożenie, przed którą winniśmy się bronić.

6. *Polityka* i *Newsweek* konstruowały obraz islamu jako religii pokoju wykorzystywanej przez fundamentalistów w celach politycznych, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* przedstawiały islam w sposób konfrontacyjny, jako religię wojny zagrażającą światu opartemu na wartościach chrześcijańskich i zagrażającej innym religiom, również monoteistycznym.

7. *Polityka* i *Newsweek* konstruowały obraz muzułmanów zamieszkujących kraje europejskie jako społeczności zróżnicowanej społecznie i w różnym stopniu zintegrowanej z rdzennymi społeczeństwami, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* w głównej mierze przedstawiały europejskich muzułmanów jako tzw. społeczności równoległe, kultywujące przeniesione z krajów pochodzenia tradycje religijne i obyczajowe, sprzeczne z europejskimi wzorcami cywilizacyjnymi, jako społeczności stanowiące zagrożenie, żyjące w izolacji od społeczeństwa państwa pobytu, ale na jego koszt.

8. *Polityka* i *Newsweek* najczęściej upatrywały przyczyn islamistycznych zamachów terrorystycznych na terenie Europy w działaniach organizacji takich jak np. ISIS czy Al-Ka'ida, natomiast *Sieci* i *Do Rzeczy* w polityce migracyjnej Unii Europejskiej co wynikało z utożsamiania uchodźców i imigrantów z terrorystami." (s. 12-13 oraz s. 68-69).

Zaproponowane pytanie badawcze i hipotezy są spójne z celem rozprawy. W celu odpowiedzi na pytania badawcze (główne i pomocnicze) i weryfikacji hipotezy głównej oraz hipotez szczegółowych Autorka zebrała i szczegółowo omówiła w kolejnych rozdziałach najważniejsze teoretyczne aspekty tematu rozprawy (rozdziały 1-3), przeprowadziła własne badania empiryczne, których wyniki przedstawiła w czterech częściach (rozdziały 5-8), poprzedzonych opisem przyjętych założeń metodologicznych, w tym klucza kategorizacyjnego i kategorii badawczych (rozdział 4) i zwieńczonych podsumowaniem oraz wnioskami z badań (rozdział 9). Wiodącą w pracy metodą badawczą była właściwa dla nauk społecznych analiza zawartości mediów (zarówno ilościowa, jak i jakościowa).

Szczegółowe uwagi dotyczące pracy doktorskiej

Pierwsze trzy rozdziały pracy mają charakter teoretyczny, są nie tylko wprowadzeniem do problematyki rozprawy, ale również ukazują erudycję Autorki, która sprawnie przedstawia kolejne aspekty związane z rolą mediów, w tym prasy w kształtowaniu obrazu rzeczywistości społeczno-politycznej, przybliża wybrane teorie wpływu mediów masowych, w tym szczególnie teorię ramowania (*framing*) i teorię *agenda-setting*, których założenia, jak podkreśla Autorka, „pozwały na zrekonstruowanie medialnej rzeczywistości politycznej badanego okresu w odniesieniu do kryzysu migracyjnego” (s. 21). Kolejne rozdziały to interesujące przedstawienie i omówienie wyników badań empirycznych. Podkreślić należy znakomite, płynne łącznie przez Autorkę poszczególnych wątków i części pracy.

W rozdziale pierwszym mgr Bernardyna Zemła wprowadza czytelnika do problematyki rozprawy, omawiając rolę mediów w przekazywaniu społeczeństwu informacji, w kształtowaniu obrazu rzeczywistości, przy czym ta część pracy pod względem zawartości merytorycznej przypomina raczej podrozdział dobrze nawiązujący do uwypuklenia znaczenia prezentowanych w rozdziale drugim wybranych teorii wpływu mediów. Poza wiodącymi dla rozważań zawartych w pracy teorii ramowania i teorii *agendy-setting*, Autorka interesująco przybliżyła również teorię magicznego pocisku, teorię *gatekeeping*, teorię wartości informacji, teorię *new bias*, *agenda bulding*, teorię kultywacji, teorię *users and gratifications*, teorię spirali milczenia czy teorię torowania (*priming*). W tej części pracy jedyna uwaga dotyczy przemyślenia sformułowania bardziej ogólnego tytułu podrozdziału 2.2., który w obecnej wersji zawiera kolejno wymienione nazwy wybranych teorii wpływu mediów, co więcej, jak sama Autorka wskazuje (np. pisząc o teorii magicznego pocisku jako „wartej przypomnienia (...) ciekawostki historycznej”, s. 31), mających różny stopień oddziaływania w kontekście prowadzonych badań empirycznych. Część teoretyczną pracy kończy rozdział trzeci, w którym mgr Bernardyna Zemła przypomina ustalenia badaczy, z klasycznego już kanonu literatury przedmiotu, dotyczące analizy zawartości mediów jako metody badawczej.

Podkreślić należy, iż w przywołanych wszystkich rozdziałach mgr Bernardyna Zemła wykazała się bardzo dobrą znajomością opisywanych zagadnień, koncepcji teoretycznych oraz umiejętnością ich krytycznej oceny, analizy i syntezy.

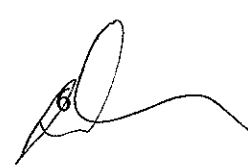
W rozdziale czwartym Autorka przybliżyła przyjętą metodologię badań, wskazując, iż wiodącą w pracy metodą badawczą była analiza zawartości mediów. Badania ilościowe zostały uzupełnione analizą jakościową, do której wybrane zostały „artykuły stanowiące

5

wyrazistą lub typową ilustrację omawianych zjawisk i tendencji” (s. 67). Podkreślić należy, iż mgr Bernardyna Zemła w tej części pracy przybliżyła sformułowane problemy i hipotezy badawcze (hipotezę główną i hipotezy szczegółowe), opisała i uzasadniła próbę badawczą, przyjęte kategorie badawcze oraz zawartość skonstruowanego autorskiego klucza kategoryzacyjnego. Dobór próby badawczej i cezury badań nie budzi zastrzeżeń. Materiałem źródłowym dla badań empirycznych były artykuły opublikowane na łamach czterech wiodących pod względem sprzedaży, ale i czytelnictwa polskich tygodników opinii: „Polityka”, „Newsweek Polska”, „Sieci” („W Sieci”) oraz „Do Rzeczy” w latach 2015-2018. Łącznie Autorka przeanalizowała 831 wydań tygodników.

W rozdziałach od piątego do ósmego zatytułowanych „Medialny obraz kryzysu migracyjnego i jego kontekstów w tygodnikach *Polityka*, *Newsweek*, *W Sieci/Sieci*, *Do Rzeczy*”, mgr Bernardyna Zemła prezentuje wyniki badań empirycznych będących efektem analizy materiału źródłowego z poszczególnych lat (2015, 2016, 2017, 2018). W opisie zachowując chronologię badań oraz uporządkowaną, analogiczną strukturę kolejnych podrozdziałów:

- Charakterystyka ogólna zebranego materiału badawczego (w tym m. in.: liczba, powierzchnia i sposób pozycjonowania na łamach poszczególnych tygodników publikacji na temat kryzysu migracyjnego, ich wydźwięk emocjonalny, rola okładek i tytułów materiałów, wykorzystane gatunki dziennikarskie);
- Kryzys migracyjny (w tym m. in.: jego przyczyny i skutki, prognozy dotyczące przyszłości w kontekście przyjęcia przez Polskę dużych grup uchodźców i imigrantów, propagowanej na łamach tygodników kierunków polityki migracyjnej);
- Wizerunek uchodźców i imigrantów (w tym m. in.: podkreślane na łamach tygodników cechy demograficzne, społeczne i status zawodowy uchodźców i imigrantów, wydźwięk emocjonalny materiałów i wykorzystany w nich język służący charakterystyce uchodźców i imigrantów, narracja dotycząca terrorysty islamskiego czy sposób przedstawiania przeżyć, dotychczasowych doświadczeń losowych uchodźców i imigrantów w czasie ich drogi do Europy);
- Islam i społeczność muzułmańska w Europie (to kwestie m. in. funkcjonowania społeczności muzułmańskich w Europie, sposób przedstawiania na łamach tygodników islamu czy reakcji świata muzułmańskiego na zamachy terrorystyczne dokonywane przez islamskich ekstremistów w Europie, źródła strachu Europejczyków przed napływającymi muzułmanami);

- Terroryzm islamski (sposób informowania o zagrożeniu terroryzmem islamskim, przyczyny zamachów).

Uwagę zwraca tu interesujące omówienie wyników przeprowadzonych przez mgr Bernardynę Zemłę badań w odniesieniu do materiału źródłowego z poszczególnych lat. Części rozważań są z reguły krótko podsumowane, Autorka płynnie nawiązuje do wniosków i spostrzeżeń poczynionych we wcześniejszych fragmentach pracy, co pozwala śledzić tok Jej rozważań i sprzyja przejrzystości wyводу. Wyniki badań są zilustrowane na starannie opracowanych wykresach. Mgr Bernardyna Zemła wykazuje się trafnymi spostrzeżeniami i wnioskami wynikającymi z kwerendy źródłowej. Przytłaczać czytelnika może jednak nadmierna ilość cytowanych fragmentów artykułów, z drugiej strony (jak już zostało powyżej podkreślone) przytaczane materiały mogą być źródłem dalszych badań.

Znakomitym podsumowaniem całości badań jest **rozdział dziewiąty**, w którym mgr Bernardyna Zemła zestawia i porównuje wyniki analiz (również w postaci przejrzystych wykresów). Ta część pracy w mojej ocenie wymaga szczególnego podkreślenia ze względu na duży walor poznawczy. Dopełnieniem jest wyczerpujące **zakończenie** rozprawy, zawierające **oryginalne wnioski**. Zawarte tu rozważania jedynie utwierdzają w przekonaniu, że mgr Bernardyna Zemła ma bardzo dobre rozpoznanie w literaturze przedmiotu, trafnie dobiera źródła, odważnie formułuje wnioski. W tej części rozprawy Autorka podsumowała rezultaty rozważań teoretycznych oraz wyniki badań empirycznych, odnosząc się przy tym do hipotezy głównej, hipotez szczegółowych a także pytań badawczych. Hipotezy zostały zweryfikowane prawidłowo, Autorka udzieliła odpowiedzi na pytania badawcze. Warto dodać, że badania dotyczyły analiz materiału pochodzącego z lat 2015-2018, jednak mgr Bernardyna Zemła słusznie rozpatrzyła ich wyniki również z perspektywy wydarzeń 2021 roku (okresu finalizowania prac na rozprawą) – kryzysu uchodźczego związanego z migrantami z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki na granicy polsko-białoruskiej.

Wśród licznych, interesujących i ważnych poznawczo konstatacji podkreślić warto chociażby tą, w której mgr Bernardyna Zemła podkreśla w oparciu o wyniki badań, że „Narracja wokół kryzysu migracyjnego ujawniła konflikt dwóch opozycyjnych systemów wartości produkujących nieskończoną ilość różnic w postrzeganiu otaczającej rzeczywistości, a co za tym idzie, konstruowaniu jej medialnego obrazu” (s. 480), narracja ta „nie sprzyjała wypracowaniu wspólnego stanowiska czy konstruktywnych rozwiązań problemów, lecz pogłębiała polaryzację poglądów Polaków i wzajemną wrogość dwóch przeciwstawnych środowisk, które w sposób dalece uproszczony można określić jako pro i antyuchodźcze” (s. 478-479).

Podkreślić należy, że rozprawa jest dopracowana pod względem edytorskim, sporadycznie zauważalne są literówki, powtórzenia (np. s. 338-343) czy uchybienia natury technicznej (np. brak tytułów zdjęć nr 2 na s. 81 oraz s. 194, w przypisach brak numerów stron cytowanych fragmentów materiałów z analizowanych tygodników, numerowanie jako kolejnego rozdziału zakończenia pracy). Język zastosowany w rozprawie jest poprawny a prowadzony wywód zrozumiały i spójny. Praca wzbogacona jest o liczny materiał ilustracyjny i graficzny (zdjęcia, wykresy) oraz tabele, warto adekwatny wykaz tego rodzaju materiałów również umieścić na końcu pracy.

Mgr Bernardyna Zemła bardzo dobrze łączy kolejne wątki i płaszczyzny rozważań. Wartościowym uzupełnieniem podejmowanych w rozprawie kwestii są licznie stosowane przez Autorkę przypisy wyjaśniające, dygresyjne, poszerzające wiedzę czytelnika, w tym precyzujące rozumienie stosowanych kategorii, pojęć (np. s. 4, s. 6-8, s. 10, s. 15, s. 17-18, s. 23, s. 29, s. 33, s. 36-38, s. 40-41, s. 47-50, s. 53 czy s. 192, s. 458-460, s. 462-466, s. 469-475, s. 478, s. 481-483).

Niewątpliwym atutem pracy jest nie tylko wieloaspektowe omówienie poruszanej problematyki, ale także sprawne łączenie różnorodnych wątków, liczne odwołania w poszczególnych częściach rozprawy do kolejnych lub już omówionych w niej fragmentów. Mocną stroną pracy jest również osadzenie badanego materiału źródłowego w kontekście bieżącej w danym okresie sytuacji społeczno-politycznej. Na bardzo dobrą ocenę zasługuje podsumowanie wyników badań empirycznych i sformułowanie płynących z nich wniosków, dylematów badawczych, ale i podjęcie prób prognoz. Mgr Bernardyna Zemła prawidłowo łączy wyniki badań empirycznych z poczynionymi we wcześniejszych rozdziałach ustaleniami teoretycznymi. Zachęcam Autorkę o opublikowanie pracy w całości lub w fragmentach.

Wniosek końcowy

Oceniając rozprawę doktorską mgr Bernardyny Zemły zatytułowaną „Kryzys migracyjny i jego konteksty w wybranych polskich tygodnikach opinii w latach 2015-2018”, należy podkreślić, że jest ona poprawna pod względem formalnym, merytorycznym i metodologicznym.

Praca ta stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wzbogaca dotychczasowy dorobek nauk o polityce i administracji szczególnie o ustalenia i oryginalne wnioski wynikające z pogłębionych rozważań i analiz nad sposobami i znaczeniem konstruowania obrazów rzeczywistości medialnej przez polskie tygodniki opinii. To ważne uzupełnienie dostrzegalnej luki w badaniach w tym obszarze.

Mgr Bernardyna Zemła wykazała się umiejętnością prowadzenia pracy naukowej – trafnie sformułowała problem badawczy i doprowadziła do jego rozwiązania, podejmując przy tym udaną próbę sformułowania prognoz.

Przedłożoną do recenzji dysertację oceniam **pozytywnie**, to praca doktorska, która bez wątplenia **spełnia wymogi** określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.).

Wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr Bernardyny Zemły do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Lublin, 02 maja 2022 r.

